

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Սասնայի Վանայի Ճամբարորդները :

ՎՈԼՈՄՊՈՍԻ ձեռքով Մերիկան գտնուէին ետքը , ամենէն երևելի ու համբաւաւոր Ճանապարհորդն եղաւ Սասնայի Վանայ անուանի Փորթուգալցին , որ իր ըրած հետաքրքրական ճամբորդութեամբը և գտած երկիրներովն մեծ լոյս տուաւ աշխարհագրութեան և պատմութեան :

Փորթուգալի Վամանուէլ թագաւորը իր երկրէն դիւրին ճամբայ ու հաղորդակցութիւն մը գտնել կ'ուզէր Հնդկաստանի հետ Քարէյուսոյ գլխէն անցնելով . շատ իմաստնոց և նաւապետաց առաջարկեր էր իր փափաքը , գրտնողին մեծ պատիւ ու վարձք խոստանալով . բայց ոչ ոք կրցեր էր թագաւորին բաղձանքը կատարել . թագաւորն ալ վերջապէս բոլոր յոյսը Սասնայի Վանայի վրայ դրաւ , որ Փորթուգալի ազնուական ցեղէ մը և շատ խելացի ու հմուտ մարդ էր : Վանայ երբոր յանձն առաւ առաջարկուած խնդիրը , թագաւորը նախ իրեն հպատակ ու հաւատարիմ մնալու երդմունք ընել տուաւ անոր , ետքն ալ շատ յանձնարարական թղթեր տուաւ արևելքի զանազան աշխարհաց թագաւորներուն վրայ : Սասնայի 1497ին յուլիսի ութին իրեք նաւով ու հարիւր վաթսուն հոգով ճամբայ ելաւ Պէլէմ քաղքէն . և այն տաժանելի ճամբորդութեան մէջ ամէն վտանգի և ամէն նեղութեանց յաղթելով իրեք ամսէն ետքը Հնդկաստանի Վալիքութ քաղքին դիմացը խարխիւ ձգեց : Հնդիկք ասոնց նաւերն ու անակնունելի գալուստը տեսնելով մեծ վախ ու զարմանք ցրցուցին . բայց ո՞վ ըլլալին իմանալ ուզելով մարդ խրկեցին որ հարցընեն իմանան , ու թէ որ պէտք ըլլայ՝ առաջնորդութիւն ալ ընեն : Սասնայի ընկերներն վախցան ասանկ բարբարոսաց հետ ցամաքը ելլել . մէջերնին մէկը կար որ չարագործութեանցը հա-

մար 'ի մահ հաստապարտուած ըլլալուն՝ զգուշութեամբ կը պահէին . Սասնայի ասոր առաջարկեց որ եթէ եկողներուն հետ ցամաք ելլէ՝ զինքը կ'ազատէ . ան ալ յանձն առնելով ելաւ հետերնին քաղաք գնաց :

Հնդկաստանցիք այս մարդը տեսնելուն պէս վրան թափեցան ու հազար ու մէկ հարցմունքներ սկսան ընել . խեղճ մարդը անոնց լեզուն չգիտնալով լուռ կեցեր ու վրանին կը նայէր : Արկըրցիք սպանիացւոց լեզուն հասկըցող արաբացի մը գտան որ լատինուզ քաղքին մէջ Փորթուգալցիները շատ անգամ տեսած էր , և ինքը Վասիլիէի վրայէն Հնդկաստան անցած ըլլալուն՝ կը զարմանար թէ ինչպէս այս մարդիկը իզպոնա Փորթուգալի մայրաքաղաքէն ծովով Վալիքութ անցեր են : Արաբացին մեծ սէր և ընդունելութիւն ցցուց եկողին , և կերակրէն ետքը խնդրեց որ զինքը իրենց գլխաւորին տանի : Արբոր նաւատորմի մօտեցան՝ արաբացին նաւուն մէջի եղածներուն հետ Սպանիացւոց լեզուով խօսիլ սկըսաւ , ու բարձրաձայն կանչեց՝ թէ Ուրախ կեցեք , այնպիսի երկիր մը հասաք որուն հարստութիւնը բերնով պատմելը անկարելի է : Վանայ և իր ընկերներն օտար ու անծանօթ աշխարհի մը մէջ իրենց լեզուն լսելով՝ ուրախութենէն լալ սկսան , և ինչ ըսելին չէին գիտեր : Ատքը աղաչեցին Արաբացւոյն որ յանձն առնու այն տեղի թագաւորին զիրենք ներկայացընել . ինքն ալ գնաց իմացուց իրեն թէ աշխարհիս մէկ ծայրէն քրիստոնեայ թագաւոր մը մարդիկ խրկելու է յանձնարարական թղթերով՝ ու քու բարեկամութեանդ կը փափաքի : Թագաւորը այս բանիս վրայ մեծ ուրախութիւն ցուցընելով՝ գլխաւոր իշխանին յանձնեց որ ջանայ ամէն պատուով ընդունիլ զանոնք : Սասնայի ընկերներն երբոր այս բանս լսեցին՝ ամէնքը մէկ բերան կանչեցին թէ այս հրաւերքին մէջ մատնութիւն պիտի ըլլայ . ու կը յորդորէին զինքը որ խնայէ իր անձին ու կասկածաւոր մարդկանց հետ

Վամայ իր բարեկամներէն թագաւորին չար դիտաւորութիւնը իմանալով՝ փութաց ու ետ դառնալու հրաման առաւ, ու շատ հարստութեամբ ճամբայ ելաւ: Այս ճանապարհորդութիւնը շատ տաժանելի եղաւ՝ Ասքոյի և իր ընկերացը համար. վասն զի բաց ՚ի ճամբան չգիտնալէն՝ միրիկներ, հակառակ հովեր, անհնարին տաքութիւն և երկար ճանապարհորդութեան սովորական հետևանքները՝ շատ մեծ նեղութիւն տուին իրենց. մէջերնին ալ հիւանդութիւն իյնելով՝ շատերը կը մեռնէին, անանկ որ միայն քանի մը օրուան մէջ երեսուն հոգիէն աւելի մեռան. մնացածներն ալ տկարացած ու իրենց կեանքէն գրեթէ յուսահատած էին:

Հարիւր վաթսուն հոգով ճամբայ ելեր էր Վամայ, և յիսունով միայն ետ դարձաւ: Փորթուգալցիք իր մօտաւոր դարձը իմացած ըլլալով՝ մեծ յաղթանակով զինքն ընդունելու պատրաստուեր էին: Թագաւորը արքունի իշխանաց մէկը ընդ առաջ խրկեց Վամայի, հետն ալ ուրիշ շատ պատուաւոր ու զինուորական մարդիկ. ու արժանաւոր կերպով զինքը մեծարելէն ետքը՝ պատուոյ անուններ և իշխանութիւններ տուաւ իրեն, երեսուն հազար տուքով ալ տարեկան եկամուտ կապեց. անկէ ետքը Փորթուգալի թագաւորը ինքզինքը Աթովպիոյ, Արաբիոյ և Հնդկաց վաճառականութեան տէր և իշխան սկըտաւ կանչել. և Ասքոյի բերած հարստութեամբը կշտանալու տեղ՝ աւելին աչքը տնկելով՝ հետևեալ տարին այլ և այլ մեծութեամբ տասուիրեք նաւ պատրաստեց, ու Փետրոյ Ալլարէզ Վապրալ անուանի նաւապետին ձեռքը տուաւ, պատուիրելով որ Վամայի հետ նորէն ճամբորդութեան ելլէ՝ հարստութիւն և աշխարհ գտնելու համար. եպիսկոպոսն ալ խաչանիշ դրօշ մը տուաւ իրեն ու սրբազան քահանայապետէն օրհնած գլխարկ մը. ճանապարհորդաց թիւն էր 12,000 հոգի. ասոնց հետ էին նաև ութ փրանկիս-

կեան կրօնաւոր և ութ աշխարհական քահանայ. ճամբորդութեան վախճանը անհաւատները հաւատքի բերելէ, կ'ըսէին. Թէպէտ բուն նպատակը այն էր որ Հնդկաց թագաւորն ստիպէն որ անկէ ետքը Արաբացոց թող չտայ որ իր մայրաքաղաքը մտնեն, կամ բերք բերեն ու վաճառք դուրս հանեն. խոստանալով որ նոյն վաճառականութիւնն իրենք ընեն աւելի շահաւէտ և օգտակար կերպով:

Վաւատորմիդն մարտի ամսուն իննին ճամբայ ելաւ ու ապրիլի 24^{ին} արեւմտեան կողմը նոր երկիր մը գտան, որն որ Վամայ իր առջի ճամբորդութեանը ատեն տեսած չէր. իսկ իրենք ալեկոծութեամբ և դիպուածով մը հոն ընկան: Արբոր ծովեզրը հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէին, տեղացիք այս նորանշան բանը տեսնելով՝ ամէնքն եկան հոն ժողովուեցան: Այս աշխարհն էր Պրազիլի երկիրն որ Ամերիկայի մէկ մասն է. Թէպէտ և գտնողներն այս բանս չիրցան իմանալ. և իրենց այս մեծ գիւտը բանի տեղ չդնելով՝ դէպ ՚ի Վալիքութ. քաղաքը գնացին:

Վաւատորմին առաջարկեց թագաւորին թէ իր երկիրը վաճառանոց մը կ'ուզեն բանալ Աւրոպացիք, որպէս զի իրենց երկրին բերքը կարենան դիւրաւ Հնդկաստանի վաճառուցը հետ փոխանակել: Թագաւորը հաւանեցաւ այս առաջարկութեանս, ուստի մեծ ու փառաւոր պալատ մը տուաւ իրենց ծովեզրը, հրաման տալով որ խաղաղութիւն իրենց բանին գործին ետևէ ըլլան. բայց այս հանգարտութիւնը երկայն չքչեց. վասն զի ինչպէս որ վերն ըսինք, Արաբացիք Հնդկաց հետ վաճառականութիւն ըրած ըլլալով՝ երբոր Փորթուգէշ օտարականաց պատճառաւ իրենց շահուն պակսիլը տեսան՝ անոնց դէմ կռիւ մը հանեցին. և իրարու հետ զարնուելով՝ Աւրոպացոցմէ յիսուն հոգի մեռան, և իրենց բերած վաճառքներէն շատ հարուստ ու թանկագին բաներ թշնամեաց ձեռքն ընկան: Ալ վարէզ այս բանս տեսնելով՝ անոնց շատ

նաւակներուն և Տնդկաց նաւերէն երկու հատին կրակ տուաւ . մայրաքաղաքին ալ շատ միասնէր հասուց . ետքը ելաւ Քոքինի աշխարհը քաղուեցաւ իր ընկերներովը՝ յուսալով որ հոն տեղը վաճառանոց բանալով՝ աւելի շահ ու հանգստութիւն գտնէ :

Քոքինի աշխարհը Տնդկաստանի Քալիբութ քաղքէն 90 զաղղիական փարսախ հեռու կ'իյնայ . և իր նաւահանգստին ընդարձակութեանն և ապահովութեան պատճառաւ՝ վաճառականութիւնն ալ բանուկ է . Քապրալ հոն տեղի թագաւորին ներկայանալով՝ առաջարկեց իր խնդրուածը . ան ալ սիրով մտիկ ըրաւ՝ ըսելով թէ այս օտարականներն իմ թագաւորութեանս հաստատութեանն և հանգստութեա-

նը մեծ պատճառ են . ուստի մէկմէկու հետ հաշտութեան պայման և ուխտ հաստատեցին :

Բայց Քապրալ տեսնելով որ իր ոտքը Տնդկաստանէն կտրուեցաւ , և նորէն հաստատուելու յոյս չմնաց , միտքը դրաւ պատերազմով զարնուիլ հետերնին . իրեններն իրեք գունդ բաժնեց , Սասքոյ կամայն գլխաւոր զօրագլուխ դրաւ , ու քսան նաւով Տնդկաստանի վրայ վազեց : Տնդիկք ասոնց զօրութենէն սարսափած մնացին . և չկրնալով իրենց դէմ դնել՝ զէնքերնին ձգեցին : Իսկ Փորթուգալցիք շուտով բոլոր Տնդկաստանի տիրելէն ետքը , ինչուան Սալակայի թերակղզին և Սորուքեան կղզիներն ալ իրենց իշխանութեան տակն առին :

ԱՇԽԱՐՀ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՆ :

ԹԻՖԼԻՆ կամ Տփլիս Սրատանու և հիմակուան կովկասեան զաւառաց մայրաքաղաքը՝ երկայնութեան 42°41'ն ու լայնութեան 41°30'ն տակը կ'իյնայ . շինուած է կուր գետին վրայ , որ քաղաքին մէջէն անցնելով երկու մաս կը բաժնէ . տեղացիք աս քաղքիս Թիլիսաի քաղաքի կ'ըսեն որ ասի կամ Ջերմուր քաղաքի կը նշանակէ , իր հանքային ջրերուն համար . ինչպէս որ հին ատեն ան կողմերը աս անունով կը կոչուէին ուրիշ հանքային ջուր ունեցող քաղաքներ ալ :

Թիֆլիզ իրեք մաս կը բաժնուի .

այսինքն բուն Թիֆլիզ կամ հին քաղաք որ կուր գետին հարաւային արեւմտեան կողմը կ'իյնայ , որուն մէջն են հանքային ջրերու բաղնիքները , և եկեղեցիներով , աշտարակներով զարդարուած է . Սիջնաբերդը որ հին քաղաքին հիւսիսակողմը ու գետին արեւմտեան դին կ'իյնայ , որուն բնակիչքը մէկալ երկուքէն աւելի են . Ըրուարձանները որ կուր գետին դիմացի կողմն են , և մէկալ երկուքին հետ փայտէ մեծ կամուրջով կը միանան :

Քրիստոսի 469 թուին Սախտանկ Քուրտասլան Սրաց թագաւորը շինեց